

Seres Attila

HARGITA MEGYE SZOVJET SZEMMEL A HETVENES ÉS NYOLCVANAS ÉVEKBEN

BEVEZETŐ

Tanulmányunkban a Székelyföld 1970-es és 1980-as évekbeli politika-, gazdaság- és társadalomtörténetére vonatkozó ismereteink kiegészítéséhez egy regionális külkapcsolati viszonyrendszer bemutatásával kívánunk hozzájárulni. Mindjárt az elején le kell azonban szögeznünk, hogy Hargita megye szocializmus alatti „belső” fejlődéstörténetének ez a „külső” kontextusa nem a hagyományos értelemben vett globális nemzetközi kapcsolatok, hanem a szocialista internacionalizmus keretrendszerében megvalósuló hálózatépítés lokális vetületeire hívja fel a figyelmet. Általános érvénnyel érdemes megjegyezni, hogy noha minden államban a hivatalos külpolitika alakítója a kormányzat, manapság a legkülönbözőbb intézményesült politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális entitások, mint például politikai pártok, egyházmegyék, városi önkormányzatok, gazdasági szövetkezesek, közgyűjtemények előtt nyitva áll az út, hogy kapcsolatokat létesítsenek külföldi partnerszervezetekkel, és azok révén nemzetközi együttműködésben vehessenek részt. Képletesen akár úgy is fogalmazhatunk, hogy ezeknek az entitásoknak – a saját igazgatási szintjükön vagy intézményi hatáskörükön belül – jogukban áll „önálló külpolitikát” folytatni. Ilyesmire a kelet-európai országokban a szocializmus idején is adódott lehetőség, igaz, általában véve inkább csak szimbolikus jelleggel, rendkívül korlátozott jogkörökkel, s szinte minden esetben „felülről” jövő, az állampárt vagy a kormányzat törekvéseit és akaratát megtestesítő kezdeményezések révén. Az orosz nyelvű politológiai szakirodalom gyakran az ún. „népi diplomácia” – meglehetősen tágan értelmezett – fogalomkörébe sorolja az ebben a történelmi periódusban létrehozott testvérmegyei és testvérvárosi kapcsolatokat is.¹

1 Erre ld. pl.: V. A. Zorin: *Osznovi diplomaticszeszkaj szluzsbi. „Mezsdunarodnie otnosenyija”*. Moszkva, 2003; L. V. Lojko: *Osznovi diplomatyii. Diplomaticszeszkaja szluzsba. Ucsbnytk*, Minszk, 2008, Belorusszkij Goszudarsztvennij Unyiverszityet.

A Hargita megye és a szovjetunióbeli Novgorod megye közötti, 1971-től 1989-ig fennálló kétoldalú kapcsolatok időszaka közel két évtizedet ölelt fel, amely időben a pártállami rendszer négy és fél évtizedes korszakának tekintélyes hányadát teszi ki. Ez a hosszú időszak elvileg lehetővé tehetné, hogy a hivatalos politikai kurzus változó intenzitású támogatását kihasználva a két megye – korabeli szocialista szóhasználattal élve – „népe” között tartós közösségi és személyes kapcsolati hálózatok szövődjenek. Ez a testvérmegyei kapcsolatrendszer azonban, mint látni fogjuk, az ideológiai töltete, a mesterkéltségek a helyi tradícióktól idegen szocialista társadalmi szertartások megerősítésében játszott szerepköre, a valós gazdasági, társadalmi és kulturális igények és érdekek hiánya és számos más tényező miatt mégiscsak epizódyszerűnek bizonyult ahhoz, hogy mély nyomokat hagyjon akár Hargita, akár Novgorod megye lakosságának kollektív emlékezetében. Sőt még ahhoz is kevés volt, hogy a két megyei pártvezetés közötti érdemi partnerséget megteremtse.

A TÖRTÉNETI PROBLÉMAFELVETÉS

Amint a magyar történeti feldolgozások ezt már megbízhatóan rekonstruálták, Nicolae Ceaușescu pártfőtitkár regnálásának első fél évtizede reményre adott okot a romániai magyar nemzeti kisebbség körében. Az ország első számú vezetőjének ugyanis a grandiózusz társadalmi és gazdasági átalakítási terveinek megágyazásához társadalmi konszenzusra volt szüksége, ezt eleinte a társadalom egyes szegmenseivel – beleértve a nemzetiségeket is – megkötött részleges kiegyezésre kívánta alapozni, így az 1960-as évek második felében kidolgozott társadalomátalakítási tervek megvalósításához a pártfőtitkár a szélesebb társadalmi körök viszonylagos szimpátiájának birtokában láthatott hozzá.² Abban, hogy pontosan mikor is következett be érezhető fordulat ebben a Ceaușescu-féle politikai kurzusban, és ezzel együtt mikorra tehető a Ceaușescu-korszak első szakaszának a vége, enyhe hangsúlyeltolódással eltérnek a szakirodalmi értékelések. Vincze

2 Erre részletesen ld.: *Politikatörténeti olvasókönyv. Dokumentumok a romániai magyar kisebbség történetének tanulmányozásához*. Szerkesztette: Vincze Gábor. Csíkszereda, 2011, Pro-Print Könyvkiadó. (Vincze, 2011) Bevezető: XXIII–XXIV. *Aranykorszak? A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája. I. 1965–1974*. Összeállította és a bevezető tanulmányt írta: Novák Csaba Zoltán. Csíkszereda, 2011, Pro-Print Könyvkiadó. (Novák, 2011) 64–72.

Gábor, aki az egyes szakaszhatárokat a magyar kisebbség belső fejlődéstörténete felől közelíti meg, alapvetően az 1973. május 13-án elfogadott s a nemzeti kisebbségeket hátrányosan érintő új oktatási törvényhez köti az új korszak kezdetét.³ Novák Csaba Zoltán, aki a magyar kisebbség történetét az RKP általános gazdaság- és társadalompolitikai kurzusával korrelációban helyezi reflektorfénybe, úgy véli, hogy a fordulatot az 1974-es év eseményei, Gheorghe Maurer miniszterelnök március 23–24-i lemondása, Ceaușescu március 28-i államfővé választása és az RKP november 24–28-i XI. kongresszusa alapozták meg. A novemberi pártkongresszus konzerválta a tavasz folyamán a hatalmi hierarchiában végbemenő változásokat, így végső soron ebben az évben teremtődött meg a jogi alap a teljes politikai hatalom egy kézben történő koncentrálásához, és ezzel együtt a nemzetiségpolitikában addig meglévő taktikai elemek elhagyásának politikai talapzata.⁴

Noha a fordulat politikai és jogi értelemben 1973–1974-től vált egyértelműen kitapinthatóvá, abban megegyeznek a vélemények, hogy annak ideológiai előszele már érzékelhető volt 1971-től, Ceaușescunak az RKP KB 1971. július 6-i plenáris ülésén elmondott hangzatos beszédével, amely „júliusi tézisekként” vonult be a köztudatba, illetve azzal együtt az ún. „kis kulturális forradalom” meghirdetésével. A Ceaușescu-korszak elején tapasztalható részleges nyitást tehát az 1970-es évek első felében fokozatosan kikristályosodó újabb ideológiai szigor váltotta fel, amelynek gyakorlatba ültetése és alkalmazása a későbbiekben egyre súlyosabban érintette az egész román társadalmat. A kérdésre vonatkozó feldolgozások meglehetősen érzékletesen mutatják be, hogy ez a folyamat az 1970-es évek első felétől az 1980-as évek második feléig hogyan jut el a grandiózus területrendezési tervek megvalósításáig (falurombolás), illetve a fokozódó gazdasági problémák közepette a rendszer legitimitásának fenntartását is célzó nacionalista politikáig, melynek szerves részét képezték a magyar kisebbség virtuális és fizikai eltüntetését célzó intézkedések (a kisebbségi oktatási rendszer és kulturális élet beszűkítése, a magyar nyelvhasználat

3 Vincze, 2011. Bevezető: XXIV–XXV.

4 *Holtvágányon. A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája. II. 1974–1989.* Összeállította és a bevezető tanulmányt írta: Novák Csaba. Csíkszereda, 2016, Pro-Print Könyvkiadó. (Novák, 2016/a.) 16., 20–22.

drasztikus korlátozása stb.).⁵ A szakirodalmi eredmények ismertetésére azért is kívántunk bővebben kitérni, mert ezáltal rá tudunk mutatni arra, hogy a Hargita és Novgorod megye, illetve az RKP Hargita Megyei Bizottsága és az SZKP Novgorod Megyei Bizottsága közötti kapcsolatok időszaka éppen egybeesik a magyar kisebbséggel szembeni román politikai represszió fokozatos és látványos felerősödésének periódusával. A két pártszervezet közötti kapcsolat hivatalosan végig fennállt még az 1980-as évek második felében is, a magyar kisebbséggel szembeni támadások végső felerősödése szakaszában.

A fentebbiek ismeretében a két megye és pártszervezet közötti kapcsolatok történetével összefüggésben megfogalmazható kérdések szinte maguktól adódtak. A kutatásaink elején feltételezhattük, hogy a rendszeresített kapcsolattartás révén Hargita megyébe utazó különféle összetételű novgorodi pártdelegációk, újságíró-küldöttségek, turistacsoportok, az úttörőcsapatok felnőtt kísérői, az ideológiai továbbképzésre delegált instruktorok az útjaik során akár olyan közvetlen empirikus tapasztalatokra is szert tehettek, amelyek nem feltétlenül tükröződtek a bukaresti szovjet nagykövetség sajtó- és propagandaanyagokból, a román kormány és az RKP nomenklatúrájának reprezentánsaival folytatott beszélgetésekből nyert információkon alapuló jelentéseiben. A pártdelegációk rendszeres cseréje, a kölcsönös látogatások révén a szovjet partnerek vajon milyen információk birtokába jutottak a romániai magyar kisebbség helyzetét illetően? A testvérmegyei kapcsolatrendszer keretei lehetővé tették-e egyáltalán, hogy szovjet részről valós információk birtokába jussanak erre vonatkozóan? Ez a kapcsolatrendszer megfelelő csatornának bizonyult-e ahhoz, hogy a szovjet térfélen a magyar kisebbséggel szembeni jogfosztó román politikára utaló információk eljussanak a legfelső pártszerveztekig, nevezetesen az SZKP Központi Bizottságáig?

A kérdéseink már csak azért is megalapozottak lehetnek, mert a legújabb és részben az SZKP központi pártapparátusának, illetve a Szovjetunió Külügyminisztériumának az iratanyagából, részben román levéltári adatokból merítő orosz történeti irodalom elismeri, hogy a második világháború utáni Romániában megoldatlan maradt a magyar nemzeti kisebbség helyzete. Természetesen az orosz történé-

5 Ld.: Vincze, 2011. Bevezető: XXV–XXVI.; Novák, 2016/a., 12., 17–19., 23–25.

szek ebben a tekintetben sem kezelik egységes egészként a teljes 1944/1945–1989 közötti korszakot, de egyöntetűen arra a következtetésre jutnak, hogy ilyen tekintetben a mérleg inkább negatív, mint pozitív, s a román nemzetiségpolitika még a lenini nemzetiségpolitikai elvek posztulátumainak sem felelt meg, amelyek azt hangoztatták, hogy az egyes nemzetek egymás mellett élésének kérdése feloldódik az internacionalista eszmeiségben, s a békés együttműködésük a közös politikai ideológia talaján megvalósítható.

Tatjana Pokivajlova és Alekszandr Sztikalin például kimutatták, hogy a Groza-kormánynak a kisebbségi kérdésben némi enyhülést hozó politikai intézkedései ellenére a románok és a magyarok közötti etnikumközi kapcsolatokat továbbra is a feszültség jellemezte. A mindenkorai román kormányok ugyanis rossz szemmel néztek minden olyan próbálkozást, ami Magyarország részéről arra irányult, hogy kimutassa az illetékességét és érdekeltségét az erdélyi magyarok ügyeit illetően, s a magyarság számára tett engedmények (a magyar autonóm tartomány létrehozása a Kreml nyomására) ellenére azok a politikai premisszák, amelyek az 1970-es évek első felétől meghozott súlyos jogfosztó intézkedéseket jellemezték, már ekkor is kitapinthatóak voltak.⁶

A Ceaușescu-éra kapcsán Tatjana Bitkova megállapította, hogy a román pártvezető nyíltan kisebbségellenes politikát folytatott, a nemzeti kisebbségek s különösen a magyarok jogainak a megnyirbálására törekedett: fokozatosan ellehetetlenítették a magyar nyelvű kulturális és oktatási intézményeket, s radikálisan visszafogták az erdélyi és a magyarországi magyarok közötti kulturális kapcsolatokat. Úgy véli továbbá, hogy a Ceaușescu-féle industrializációs és urbanizációs politika is alapvetően előnytelen volt a kisebbségi léthelyzet perspektívái felől nézve, hiszen felgyorsította az erdélyi városok etnikai, demográfiai átrendeződését, és abba az irányba hatott, hogy a magyar

6 Ld. pl.: A. Sz. Sztikalin: *Transzilvanszkij voprosz v otnosenijah Vengrii i Ruminyii v 1940-e godi*. In *Nacionalnaja polityka v sztranych formirujuscegoszja szovjetszkovo bloka. 1944–1948*. Otv. red.: V. V. Marjina. Moszkva, „Nauka”, 2004. (Szerija: „XX vek v dokumentah i issledovanyijah”) 414.; T. A. Pokivajlova: *Nacionalnie menšinsyztva v Ruminyii. Problemi deportacij i pereselenyija v 1940-h – nacsale 1950-h gg*. In *Migracionnie poszledsztvija Vtoroj mirovoj vojni. Deportacii v SZSZSZR i sztranych Vosztočnoj Jevropi. Szbornyik naucsnih sztatyjej. Vipuszk 2*. Otv. red.: Ny. Ny. Ablazsej – A. Bljum. Novoszibirszk, 2013, „Nauka”, 47.

városi lakosság mindenhol kisebbségbe szorult.⁷ Az orosz történeti politológiában Tamara Kravcsenko a nemzetközi kisebbségvédelmi deklarációk, illetve a belső jogi konstitualizáció felől igyekezett megvilágítani a romániai magyar kisebbség helyzetét a Ceaușescu-érában. Szerinte a romániai nemzeti kisebbségek s mindenekelőtt a magyarság helyzetének a megítélését nem lehet elválasztani a román pártfőtitkár részben még Gheorghiu-Dejtől örökölt ún. „különutas” vagy más néven „nemzeti kommunista” politikájától, amely a kisebbségpolitikában az 1970-es évek első felétől hozott intézkedések nyílt asszimilációs kurzusának ágyazott meg. Az, hogy ezzel összhangban Bukarest mind jobban ki akarta magát vonni a szocialista blokk országaival folytatott együttműködés alól, az 1980-as évek első feléig még azt eredményezhette, hogy a nemzetközi porondon ne artikulálódjon túlságosan a romániai kisebbség egyre súlyosbodó helyzete.⁸ Végül a legfiatalabb orosz történész-nemzedék képviselői közül mindenekelőtt Anna Gladiseva egyik tanulmányára kell felhívunk a figyelmet, amelyben a szerző, idősebb kollégáinak munkáihoz hasonlóan, végigköveti ezeket a folyamatokat, egyúttal a végkövetkeztetések levonásakor nem kerüli meg Moszkva szerepét sem. Úgy véli, hogy 1946–1947-től a Kreml politikája hozzájárult a helyzet kialakulásához, hiszen Moszkva nyomására hivatalosan az erdélyi magyar kisebbség ügyében érintett mindkét országnak úgy kellett tennie, mintha a magyar kisebbség helyzete megoldódott volna. Ugyanakkor a problémának ez a fajta kezelése, annak ignorálása és felszín alá söprése csak a romániai etnikumközi viszonyok kiéleződéséhez vezetett, s végső soron a nemzetiségek elégedetlensége és általában a mesterségesen gerjesztett nemzeti ellentétek is hozzájárultak a Ceaușescu-rezsim bukásához.⁹

7 T. G. Bitkova: Etnonacionalnie problemi v Rumynii. In *Nacionalnie menysinsyztva v sztranaš Centralno-Vosztocsnoj Jevropi. Szbornyik obzorov i referatov*. Otv. red.: T. G. Bitkova. Moszkva, 2007, INION RAN (Szerija „Problemi obscesztvennoj transformacii v sztranaš Vosztocsnoj Jevropi i Rosszii”), 45.

8 T. M. Kravcsenko: Problema prav nacionalnih menysinsyztv v Rumynii (vtoraja polovina 40-h – 90-e gg.). In *Pravo na szvobodu. Matyeriali mezsdunarodnoj konferencii 29–30 oktyabrja 1998 g. „Isztorija borbi za szvobodu v XVII–XX vv”. (K 50-letyiju odobrenija Genyeralnoj Asszambleej OON Vszobscsej deklaracii prav cseloveka)*. Otv. red.: Ny. I. Baszovszkaja. Moszkva, 2000, Rosszijszkij Goszudarstvennyj Gumanyitarnij Unyiverszityet, 155–156.

9 A. Sz. Gladiseva: Vektori ruminszkjoj polityiki v otnosenyijah nacionalnih menysinsyztv 1945–1989 gg. In *Nacionalnie menysinsyztva v sztranaš Centralnoj i Jugo-Vosztocsnoj Jevropi. Isztoricseszkij opit i szovremennoe položsenyie*. Otv. red.: J. P. Szerapionova. Moszkva, 2014, Insztitut szlavjanovegyenyija RAN, 201.

A PROBLÉMAKÖR OROSZ LEVÉLTÁRI FORRÁSAIRÓL

A Hargita és Novgorod megye közötti kapcsolatok történeti feldolgoása bizonyos szempontból már a kutatásaink elejétől fogva hálás feladatnak bizonyult. Oroszországban ugyanis az oroszországi levéltári iratanyag iránti nemzetközi tudományos érdeklődés nagyságrendjeit figyelmen kívül hagyó s inkább az állami emlékezetpolitika prioritásaihoz igazodó, általános elzárkózó magatartás összefüggésében, illetve a meglehetősen szigorú jogi szabályozás révén kialakított hierarchizált és bürokratizált levéltári rendszer keretein belül a Szovjet Kommunista Párt iratanyagát viszonylag könnyen hozzáférhetővé tették. Ez Borisz Jelcinnek az Oroszországi Föderáció elnökeként közvetlenül a moszkvai „operettpuccsot” követően, 1991. augusztus 24-én hozott egyik legelső rendeletére vezethető vissza, amely kimondta az SZKP archívumainak és az azok őrzésére és kezelésére szolgáló épületeknek az államosítását. A rendelet meghozatalakor a *ratio legis* nyilvánvalóan az volt, hogy elejét vegyék az egykori pártapparátus irattári dokumentumokkal és adatokkal való visszaélésének, az egyes pártsejtekre vagy apparatcsikokra nézve „terhelőnek” bizonyuló ügyiratok, dokumentumok megsemmisítésének.¹⁰ A rendelet hatálya nemcsak az SZKP Központi Bizottságának moszkvai archívumára, hanem az állampárt minden egyes dokumentációs hagyatékára, így a regionális pártszervezetek iratanyagára is kiterjedt, ennek köszönhető, hogy az egyes megyei pártbizottságok irattárai viszonylag érintetlen állapotban maradtak az utókorra, s ez teszi lehetővé ma az SZKP Novgorod Megyei Bizottsága egykori archívumának legalább részleges tudományos feltárását is.¹¹

Mindemellett meg kell osztanunk abbéli, részben személyes benyomásunkat is, hogy az egykori novgorodi pártarchívumban a pártiratok minősítés alóli feloldásának folyamata meglehetősen lassú és ingadozó: 1999–2001 között került sor a megyei pártbizottság fondjában az

10 *Gyejsztvujuscsee zakonodatyelsztvo ob arhivnom gyele.* Red.: B. P. Pusztincev – G. G. Liszicina. Szankt-Petyerburg, 2002, „Kriga”, 23.

11 Az SZKP Novgorod Megyei Bizottságának egykori archívuma 1991-től lett önálló jogi személy, jelenlegi elnevezését (Novgorod Megyei Állami Legújabbkori Történelmi Levéltár) 2002-ben kapta. J. Sz. Lodocskina: Goszudarsztvennomu arhivu novejszej isztorii Novgorodszkoj oblasztyi 60 let. In *Novgorodszkij arhivnij vesztnyik.* 6. sz. Velikij Novgorod, Arhivnoe Upravlenyie Novgorodszkoj Oblasztyi, 2007. 3–14.

1952–1956 között keletkezett iratok minősítésének felülvizsgálatára, az átvilágított 1800 ügyirat közül alig több mint 750-nek szüntették meg a minősítését, közel 370 bizalmasnak minősített adatot tartalmazó dosszié továbbra is titkosított maradt.¹² 2002–2004-ben ugyan folytatódott a *tüktelenítési folyamat*,¹³ de ezúttal is csak a megyei pártbizottság 1957–1968 közötti irattermelését érintette, nem terjedt ki a témánk szempontjából is kulcsfontosságú, 1971-től a romániai rendszerváltásig húzódó időszakra. Ráadásul ebben az esetben is az átvizsgált közel 1600 ügyiratból 536 dosszié esetében meghagyták a korlátozott hozzáférést jelölő pecsétet.¹⁴

A minősítés alóli feloldást szolgáló eljárások sem eredményezték tehát eleddig az 1971–1989 közötti időszak irataihoz való korlátlan hozzáférést. Emiatt ebből a periódusból a legfontosabb iratsorozat, a megyei pártbizottság részéről az SZKP Központi Bizottságához küldött jelentések is, amelyeket évente önálló ügyiratba rendeztek, csak kis részben ismerhetők meg. Az ezzel keletkező súlyos hiányt némileg pótolja, hogy az SZKP Központi Bizottságának egykori moszkvai központi archívumában¹⁵ a Központi Bizottság Regionális és Helyi Pártszervei Osztályának iratanyagát 1984–1985-ig kutatni lehet, így egy kulcsfontosságú irattípus, a Novgorod Megyei Pártbizottság éves beszámolója (oroszul: *otcsot*) a testvérmegyei kapcsolatok alakulásáról ebből a fondból legalább részben megismerhető. Bár ilyen tekintetben is meglepő visszasságok keletkeztek: az 1976–1980 közötti időszak éves, az 1976–1980. évi ötéves összesítő, az 1981–1982. évi éves és végül az 1982–1983. évi kétéves összesítő beszámolók az SZKP KB központi archívumából, míg az 1984–1985. évi kétéves összesítő

12 T. Ny. Jaris: Informacija o rezultatah rasszrekrecivanyija dokumentov GANPINO v 1998–2001 gg. In *Novgorodszkij arhivnij vesztnyik*. 3. sz. Velikij Novgorod, 2002, Arhivnoe Upravlenyie Novgorodszkoj Oblasztyi, 244–245.

13 Tüktelenítés: a magyar levéltári terminológiában elterjedt kifejezés, a legtöbbször csak rövidítéssel szereplő minősítés (TÜK: titkos ügyiratkezelés) megszüntetését, a minősített irat minősítés alóli feloldását, vagyis a titkosítás megszüntetését jelenti.

14 J. V. Vinnyikova: Rasszrekrecivanyie dokumentov GANINO v 2002–2004 gg. In *Novgorodszkij arhivnij vesztnyik*. 4. sz. Velikij Novgorod, 2004, Arhivnoe Upravlenyie Novgorodszkoj Oblasztyi, 287.

15 Az SZKP KB egykori archívuma jelenleg önálló föderációs levéltár. Neve: Oroszországi Állami Legújabbkori Történelmi Levéltár. Oroszul: Rosszijszkij Goszudarsztvennij Arhiv Novejsej Isztorii (rövidítve: RGANI).

beszámoló a Novgorod Megyei Állami Legújabbkori Levéltárból került elő. Az 1971–1975, illetve az 1986–1989 közötti időszakra vonatkozó éves beszámolók nyomára még így sem sikerült rábukkannunk. A novgorodi levéltárban emellett sajnos más, az összkép megrajzolását segítő irattípusokhoz való hozzáférés sem biztosított, így például nem ismerhetők meg a Hargita megyébe látogató novgorodi üzemi delegációk útjáról készített beszámolók, nem kerültek a látóköreinkbe a Hargita megyei pártdelegációk novgorodi fogadását esetleg *pro domo* jelleggel megörökítő szolgálati feljegyzések sem. Végezetül rögzítsük tehát, hogy tanulmányunk a jelen viszonyok között a kutatók számára rendelkezésre álló forrásbázis maximális kihasználásával született meg, ugyanakkor szinte biztosra vehető, hogy idővel, a *tüktelenítési* folyamat előrehaladásával a feldolgozásra váró forrásanyag még tovább gyarapodhat, így a jövőben a látóterünkbe kerülhetnek a jelen pillanatban szintetizált ismeretanyagot árnyaló levéltári dokumentumok.

A KRONOLÓGIAI KERETEK (1971–1989)

A bevezetőben felvetett kérdések megválaszolásához elengedhetetlennek érezzük, hogy alaposabban számba vegyük a Novgorod és Hargita megyék közötti kapcsolatok történetére vonatkozó s az általunk elvégzett forrásfeltárás révén kirajzolódó alapvető ismeretanyagot, a probléma főbb kronológiai sarokpontjait, illetve a kapcsolatlétesítés politikai, ideológiai és gazdasági összetevőit. Mindezeket azért is tartjuk tisztázandónak, mert annak ellenére, hogy a közelmúlt történetéről s emiatt sok ma is élő Hargita megyei magyar nemzetiségű polgár által „megélt múltrol” van szó, a Hargita megyei és a tágabb értelemben vett erdélyi magyar közvélemény számára ezek nem közismertek.

A kutatásaink során a két megye közötti kapcsolatfelvételre vonatkozó első dokumentum nem oroszországi levéltárból, hanem a Román Nemzeti Levéltár Hargita Megyei Hivatalában őrzött iratanyagból került elő. Kíváncsiak voltunk, hogy az RKP Hargita Megyei Bizottságának legfontosabb döntéshozó és végrehajtó szerveinek, a Bürónak és a Titkárságnak az 1971. év során kelt jegyzőkönyveiben található-e bárminemű utalás a szovjet testvérmegyével való kapcsolatok kiépítésére. A Büró és a Titkárság jegyzőkönyveit végiglapozva megállapítha-

tó, hogy a döntéshozatalra és végrehajtási utasításra szoruló főbb napirendi pontok megtárgyalása után a megyei első titkár általában az ülések legvégén, az „egyebek” címszó alá vett pontok sorozatában adott tájékoztatást a két testület tagjainak olyan kérdésekről is, amelyek teljes egészében a bukaresti pártközpont hatáskörébe tartoztak, de tanulsággal, esetleg következménnyel jártak a megyei pártbizottság működésére nézve. Az összes, 1971 tavaszán-nyarán kelt sztenogramot átolvasva a kapcsolatfelvétel mikéntjét illetően mindössze egyetlen kurta bekezdésre bukkantunk: a Titkárság 1971. június 14-i ülésén a már említett „egyebek” tárgysorozatban Fazekas Lajos első titkár arról tájékoztatta a jelenlévőket, hogy a „szovjet párt kérésére” az RKP és az SZKP között egyeztetések folytak arról, hogy Hargita megye valamely szovjetunióbeli területtel interregionális kapcsolatokat létesítsen. Ez a rövid tájékoztató még egy, igencsak figyelemreméltó információt tartalmazott: a pártvezető közölte, hogy szovjet részről két közigazgatási egységet, a Kabard-Balkár Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaságot vagy Novgorod megyét javasolták Hargita megye testvérrégiójául. Elmondta még, hogy a végleges döntést majd a két területről beérkező szovjet információs anyagok fordítása után, azok ismeretében hozzák meg.¹⁶ Minden bizonnyal a földrajzi távolságok majdani leküzdésének kérdését, a Kabard-Balkár ASZSZK fővárosába, Nalcsikba való rendszeres utaztatás nehézségeit is szem előtt tartva, román részről inkább az utóbbira esett a választás. A megyei pártbizottság munkaanyagai között meg is található a Novgorod megyéről szovjet részről készített rövid közigazgatási, demográfiai és gazdasági jellemzés 1971. június 5-re datált román fordítása is.¹⁷ Mind a Novgorod Megyei Állami Legújabbkori Történelmi Levéltárban, mind a Román Nemzeti Levéltár Hargita Megyei Hivatalának iratai között fennmaradt az ezt követő, a korabeli szovjet pártfrazéológiában „közvetett” kapcsolatfelvételnélként számon tartott elsődleges levélváltás, Fazekas Lajos ez év augusztus 3-i román nyelvű köszöntőlevele és Ivan

16 Az RKP Hargita Megyei Bizottsága Titkársága ülésének jegyzőkönyve. Csíkszereda, 1971. június 18. ANR DJHR, f. 586, inv. 851, dos. 7/1971, fil. 95.

17 Ld.: ANR DJHR, f. 586, inv. 851, dos. 134/1971, fil. 1-3.

Szergunyin megyei titkár erre reagáló augusztus 6-i orosz nyelvű válaszevele.¹⁸

A testvérmegyei kapcsolatok szokásos, szinte imamalomszerűen ismételt mozzanata volt a kiemelt állami és társadalmi ünnepek, szovjet részről augusztus 23-a, román részről november 7-e, illetve kölcsönösen május 1-je és május 9-e apropóján, újévre, továbbá külön esetekben a testvérpárt történetében jelentős kerek évfordulókra készített üdvözlő táviratok elküldése. Ilyenkor nemcsak a megyei pártvezetés, hanem az egyes testvérszervezetek, a megyei szakszervezeti tanácsok, a baráti társaságok megyei tagozatainak elnökségei, a kommunista ifjúsági szervezetek megyei bizottságai, illetve a megyei pártbizottságok hivatalos szerveinek szerkesztőségei is legtöbbször ugyanazokkal a kliséekkel teletűzdelt táviratok formájában köszöntötték egymást és fejezték ki jókívánásaikat. A megyei pártbizottságok részéről elküldött táviratokat rendszerint szó szerint közölték a megyei újságok, a magyar nyelvű *Hargita* és a *Novgorodszkaja Pravda* is. A testvérmegyei kapcsolatok utolsó dokumentumának tekinthetjük az RKP Hargita Megyei Bizottsága részéről az SZKP Novgorod Megyei Bizottsága számára küldött, a *Hargita* című napilap ugyanaznapi számában közzétett 1989. november 7-i üdvözlő távirat szövegét.¹⁹ Talán nem meglepő, hogy a *Hargita* aznapi hasábjain még megjelent a szokásos, a testvérmegye gazdasági és kulturális életéből szemezgető negyedéves összeállítás is.²⁰ A Novgorod és Hargita megye közötti kapcsolatok záróakkordjának azonban megítélésünk szerint – legalább is szimbolikus értelemben – nem is ezek a sajtóanyagok tekinthetők, hanem a *Novgorodszkaja Pravda* 1989. december 28-i számában a szovjet állami hírügynökség, a TASZSZ tudósításain alapuló rövidhír a Ceaușescu-házaspár kivégzéséről.²¹

A „közvetett” kapcsolatfelvételt jelentő Fazekas és Szergunyin közötti, már említett levélváltást követően nem sokkal, szűk negyedév

18 Fazekas augusztus 3-i levelét ld.: GANINO, f. 260, op. 29, gy. 86, l. 3–4., illetve: ANR DJHR, f. 586, inv. 851, dos. 134/1971, fil. 4–5. I. I. Szergunyin augusztus 6-i levelét ld.: GANINO, f. 260, op. 29, gy. 86, l. 1., illetve: ANR DJHR, f. 586, inv. 851, dos. 134/1971, fil. 6.

19 Ld.: Üdvözlő táviratok. *Hargita*, 1989. november 7. 4.

20 A baráti Novgorod tartományból. Híres városa az orosz földnek. Összeállította: Rebendics József. In *Hargita*, 1989. november 7. 3.

21 Szud nad Ceaușescu. *Novgorodszkaja Pravda*, 1989. december 28. 3.

elteltével létrejött a megyei pártapparátusok képviselői közötti, a korabeli szovjet dokumentumokban „közvetlennek” nevezett kapcsolat-felvétel, az első személyes találkozó is. Először egy Hargita megyei delegáció utazott a testvérmegyébe: a Szekeres Sándor Hargita megyei titkár vezette háromfős küldöttség 1971. november 5-től 12-ig tartózkodott a Szovjetunióban, az utazás célja, a november 7-i novgorodi ünnepeken való részvétel apropóján, a majdani együttműködésben rejlő lehetőségek tanulmányozása, az ezzel kapcsolatos perspektívák felvázolása volt. Talán nem is véletlen, hogy a látogatásról Szekeres négy oldalra rúgó, a későbbi évek során keletkezett hasonló jellegű dokumentációhoz képest viszonylag tartalmas és informatív beszámolót készített.²² A viszontlátogatásra több mint fél év múlva került sor: az első novgorodi pártdelegáció Mihail Trusz megyei titkár vezetésével 1972. június 15-től 21-ig tartózkodott Hargita megyében.²³

Ami az utolsó pártdelegációk látogatásának időpontját illeti, a jelenleg rendelkezésünkre álló adatok birtokában feltételezhető, hogy 1988-ban és 1989-ben Hargita megyéből már egyáltalán nem utazott hivatalos pártküldöttség a testvérmegyébe. A minden bizonnyal az utolsó, a két megyei pártvezetés közötti kapcsolatok létét demonstráló magas szintű delegációt az 1987. november 7-i ünnepekre küldték Novgorodba. A Gheorghe VasIU megyei titkár vezette ötfős csoport november 4-én érkezett a szovjet megyeszékhelyre, de már november 7-én, rögtön az ünnepek befejeződése után visszautazott Romániába.²⁴ Igaz, a Novgorod Megyei Állami Legújabbkori Történelmi Levéltárban a kezünk ügyébe került egy irat, amely alapján arra lehet következtetni, hogy szovjet részről még 1988. július 15–17-re is vártak

22 Szekeres Sándor beszámolója a Hargita megyei pártküldöttség Novgorod megyei látogatásáról. Csikszereda, 1971. november 15. ANR DJHR, f. 586, inv. 851, dos. 134/1971, fil. 21–24.

23 Az útküjről ld. a *Hargita* tudósításait: Novgorodi tartományi pártküldöttség látogatása megyénkben. *Hargita*, 1972. június 17. 1. o.; Novgorod tartományi pártküldöttség látogatása megyénkben. *Hargita*, 1972. június 18. 1.; A Novgorod tartományi pártküldöttség látogatása megyénkben. *Hargita*, 1972. június 20. 2.; A Novgorod tartományi pártküldöttség látogatása megyénkben. *Hargita*, 1972. június 21. 1.

24 Ld.: Prebivanyie delegacii iz Hargiti. *Novgorodszkaja Pravda*, 1987. november 6. 3. o.; Pod znameniem Lenyina – dorogoj Oktyabrja. Prazdnovanyie 70-letyija Szovjetszkoj vlasztyi v Novgorogye i oblasztyi. *Novgorodszkaja Pravda*, 1987. november 8. 2.; Otjezd ruminszkoj delegacii. *Novgorodszkaja Pravda*, 1987. november 8. 3.

egy hivatalos delegációt Csíkszeredából. A megyei pártbizottság párt-szervezési osztályának vezetője ugyanis pár nappal korábban arra utasította a megyei pártapparátus illetékes munkatársait, hogy tegyék meg a szükséges intézkedéseket a küldöttség fogadására és programjának megszervezésére: foglaljanak szállodaszobát, biztosítsák a delegáció tagjai számára az étkeztetést, szervezzenek kirándulást, rendelkezjenek ásványvizet a megyei pártbizottság székházában tervezett kétoldalú eszmecserehez stb.²⁵ Ezt megelőzően a Hargita megyei pártküldöttségek többnapos útjairól minden esetben szinte kötelező jelleggel hírt adott a megyei napilap, a *Novgorodszkaja Pravda*, ezúttal azonban a lap júliusi számaiban hiába kerestünk bárminemű információt a romániai testvérmegyéből várt delegációra, semmilyen utalás nincs rá, s ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy erre a látogatásra végül nem is került sor.

Az első legmagasabb, első titkári szintű találkozóra a Fazekas Lajos vezette Hargita megyei delegáció 1972. december 13–18-i szovjetunióbeli útjának idején került sor. A romániai testvérszervezet képviselőit szovjet részről a Szovjetunió megalakulásának 50. évfordulójára rendezett december 15-i ünnepekre hívták meg Novgorodba. Fazekas ez útjuk során december 13-án léphetett közvetlen kapcsolatba az 1972. május 4-én kinevezett s az SZKP novgorodi pártszervezetének munkáját az elkövetkező közel másfél évtizedben fémjelző, meglehetősen karakteres vezetővel, Nyikolaj Antonov (1921–1996) első titkárral.²⁶ Noha a szovjet történeti közgondolkodás a Szovjetunió megalakulását a Szovjetek I. Szövetségi Kongresszusának 1922. december 30-i gyűlésén elfogadott deklarációhoz kötötte, nyilvánvalóan azért tartották majd két héttel korábban a novgorodi ünnepeket, mert a moszkvai központi emlékezésen később Antonovnak is részt kellett vennie. Ráadásul december 23-án kezdődött Csíkszeredában az RKP megyei pártbizottságának plénuma,²⁷ tehát legkésőbb erre az időpontra Faze-

25 F. Kudrinnak, az SZKP Novgorod Megyei Bizottsága osztályvezetőjének utasítása. Novgorod, 1988. július 12. GANINO, f. 260, op. 66, gy. 393, l. 9.

26 A *Novgorodszkaja Pravda* december 14–19. között öt bővebb tudósítást is közölt a Hargita megyei vendégek látogatásáról. A Fazekas és Antonov közötti személyes találkozó időpontjára ld.: Pribityie delegacii iz ujezda Hargita. *Novgorodszkaja Pravda*, 1972. december 14. 1.

27 Az RKP Hargita Megyei Bizottságának plenáris ülése. *Hargita*, 1972. december 24. 1–2.

kasnak is haza kellett érnie. Antonov részéről a viszontlátogatásra fél évvel később, 1973. június 1–4. között került sor.²⁸

A szocialista országok testvérmegyei kapcsolatainak rendszerében egyfajta hagyománnyá vált, hogy – általában a legjelentősebb állami ünnephez igazítva – a megyei pártbizottságok első számú vezetői évente legalább egyszer sort kerítettek egy személyes találkozóra: felváltva az egyik évben az egyik megye első titkára, a következő évben a másik megye első titkára látogatott el a testvérmegyébe, így jó esetben egy megyei első titkár a regnálása idején két évente egyszer eljuthatott a másik „baráti” országba. Beszédese lehet ugyanakkor, hogy Novgorod és Hargita megye esetében csak a kapcsolatfelvételt követő két évben tartották meg ezt a „hagyományt”. Eddigi ismereteink szerint 1972 után, hosszú kihagyást követően, első alkalommal 1980 szeptemberében látogatott el Novgorodba Hargita megyei első titkár Szász József személyében.²⁹ Megítélésünk szerint ennek a látogatásnak is inkább protokolláris jelentősége lehetett, ez összefüggött a Hargita megyei pártbizottság élén történt személyi változással: egy újonnan kijelölt megyei pártvezetőnek illett vizitet tennie a szovjet „testvéri” pártszervezetnél s személyes kapcsolatot létesítenie az ottani partnereivel. Ugyancsak elgondolkodtató, hogy egyelőre nincs semmilyen adatunk arra vonatkozóan, hogy ezt követően Hargita megyei első titkár valaha is Novgorodba utazott volna. Annak ellenére sem, hogy Antonov kétszer is megtisztelte Hargita megyei elvtársait, viszontlátogatása sem váratott magára sokáig, rögtön a Szász József utazását követő évben, 1981 májusában Hargita megyébe utazott,³⁰ majd három év múlva részt vett a – korabeli frazeológia szerint – „Románia felszabadulásának” 40. évfordulójára 1984. augusztus 23-án Csíkszere-

28 Ld.: Az SZKP Novgorod tartományi bizottsága küldöttségének látogatása Hargita megyében. *Hargita*, 1973. június 2. 1.; Az SZKP Novgorod tartományi küldöttségének látogatása megyénkben. *Hargita*, 1973. június 2. 1.; Az SZKP Novgorod tartományi küldöttségének látogatása megyénkben. *Hargita*, 1973. június 3. 1–2.; Az SZKP Novgorod tartományi küldöttségének látogatása megyénkben. *Hargita*, 1973. június 5. 1–2.

29 Ny. A. Antonov Novgorod megyei első titkár beszámolója az SZKP KB-nak a Novgorod és Hargita közötti testvérmegyei kapcsolatok alakulásáról 1980–1981-ben. Novgorod, 1982. január 7. RGANI, f. 5, op. 88, gy. 118, l. 96–100.

30 Az SZKP Novgorod tartományi bizottsága küldöttségének látogatása megyénkben. *Hargita*, 1981. május 28. 1.; Az SZKP Novgorod tartományi bizottságának küldöttsége befejezte látogatását megyénkben. *Hargita*, 1981. május 31. 1.

dában szervezett ünnepeken.³¹ Minden bizonnyal szovjet részről ez volt az utolsó első titkári látogatás Hargita megyében. Noha ezek után a román testvérpárt többszörös adósságává vált, hogy a Hargita megyei első titkár Novgorodba utazzon, mint említettük, a „nagy októberi szocialista forradalom” fél évszázados évfordulójának parádéjára a Hargita megyei pártbizottság részéről mégsem első titkári, hanem csak titkári szintű küldöttséget delegáltak.

A kölcsönös látogatások kronológiai végpontjainak rögzítése során érdemes feltenni azt a kérdést is, hogy egyáltalán szovjet állampolgár mikor jutott el utoljára Hargita megyébe a testvérmegyei kapcsolatok révén, hiszen nemcsak pártdelegációk, szakszervezeti vagy tanácsi küldöttségek, hanem nagyobb létszámú turistacsoportok és úttörőcsapatok is részt vehettek a másik megyébe szervezett turistaúton vagy táboroztatáson. Kutatásaink során megállapítottuk, hogy az utolsó szovjet állampolgárokból álló csoport, amely Hargita megyébe utazott ezen a vonalon, egy Novgorod megyei pionír csapat volt, amelynek 1989. júliusi homoródfürdői táboroztatásáról a *Hargita* című napilap is beszámolt.³² Mivel az általában 30-40 fős úttörőcsoportokat kölcsönöség alapján utaztatták a másik megyébe, bizonyosra vehető, hogy ez év nyarán Hargita megyei iskolások egy csoportja is valamely Novgorod megyei úttörőtáborban nyaralt.

A TESTVÉRMEGYEI KAPCSOLATOK LÉTESÍTÉSÉNEK FŐBB KÉRDÉSEI (1971–1972)

Mint ahogy erre részben már utaltunk, a két megye közötti kapcsolatfelvétel előkészítésére és annak döntéshozatali hátterére vonatkozólag sajnos nagyon szűkös forrásanyaggal rendelkezünk. Szerencsére az SZKP Központi Bizottságának egykori archívumában, annak jogutód levéltárában, az Oroszországi Állami Legújabbkori Történelmi Levéltárban őrzött iratanyagban ez a folyamat szinte teljes egészében végigkövethető egy analóg példán, a magyarországi Tolna megye és a szovjetunióbeli Tambov megye 1971–1972. évi „rokonításán” keresztül.

31 Megyénkbe érkezett az SZKP Novgorod tartományi bizottságának küldöttsége. *Hargita*, 1984. augusztus 22. 1.; Színpompás ünnepi felvonulás a megyeszékhelyen. *Hargita*, 1984. augusztus 25. 1.; Az SZKP Novgorod tartományi bizottsága küldöttségének elutazása. *Hargita*, 1984. augusztus 25. 4.

32 Borbély László: Novgorodi pionírok vakációja. *Hargita*, 1989. július 20. 3.

Ezt azért is érdemes e helyen röviden ismertetni, mert noha az SZKP KB Helyi Pártszervek Osztályának anyaga 1984-ig viszonylag jól kutatható, az a testvérmegyei kapcsolatrendszer vonatkozásában legnagyobb részt az érintett regionális pártszervek éves beszámolóira korlátozódik, az interregionális összeköttetések létesítésében döntő érvényű központi döntéshozatal folyamata nem hámozható ki belőle. Kivételt képez ez alól a már említett Tolna és Tambov megyék esete, ahol a döntés-előkészítés és döntéshozatal egyes fontos dokumentumai is – eddig ismeretlen okból kifolyólag – az 1972. évi éves beszámolók közé keveredtek.

Ennek a dokumentációnak a kulcsmozzanata O. G. Koroljov budapesti szovjet nagykövetségi első titkár feljegyzése a Szűrös Mátyással, az MSZMP KB Nemzetközi Osztályának referensével folytatott 1971. november 16-i megbeszéléséről. Ennek során a magyar apparatcsik elmondta, hogy mindössze két magyarországi megyének, Tolnának és Győr-Sopronnak nincs még szovjet testvérrégiója, s tolmácsolta a magyar pártszervek abbéli kívánságát, hogy szovjet részről jelöljenek két területet az említett magyar megyék partneréül. Jelezte azt is, hogy Tolna megyét lehetőség szerint egy mezőgazdasági dominanciájú megyével fűzzék össze.³³ Az MSZMP KB felvetésére az első reflexió szovjet részről a Szovjet Baráti Társaságok Szövetségének a budapesti szovjet nagykövetség mellé akkreditált képviselője, Ivan Badjul által a magyarországi és szovjetunióbeli területek interregionális kapcsolatairól összeállított 1971. évi záró beszámolóban található meg. Ebben a szovjet diplomata javasolta, hogy támogassák a magyar elvtársak kérését az említett magyarországi megyék „rokonítására” vonatkozóan hasonló gazdasági szerkezetű és kulturális profilú szovjetunióbeli közigazgatási területekkel.³⁴ Ezt a javaslatot Vlagyimir Pavlov budapesti nagykövet is magáévá tette, és konkrét intézkedések megtételét kérte az SZKP Központi Bizottságához írt előterjesztésében.³⁵ Az ügyre

33 O. G. Koroljov feljegyzése a Szűrös Mátyással folytatott 1971. november 16-i megbeszéléséről. Budapest, 1971. november 22. RGANI, f. 5, op. 63, gy. 389, l. 320–323.

34 Ivan Badjul budapesti nagykövetségi első titkár 1971. évi záró beszámolója a magyarországi és szovjetunióbeli közigazgatási egységek regionális kapcsolatairól. Budapest, 1972. január 17. RGANI, f. 5, op. 63, gy. 64, l. 163–169.

35 Vlagyimir Pavlov budapesti szovjet nagykövet előterjesztése az SZKP KB-nak. Budapest, 1972. január 17. RGANI, f. 5, op. 63, gy. 64, l. 161–162.

vonatkozó mappában fellelhető még Gennagyij Kiszeljovnak, az SZKP KB Nemzetközi Osztálya helyettes vezetőjének szolgálati feljegyzése, amely a Központi Bizottság január 18-i határozatára hivatkozva rögzítette, hogy szovjet részről Tambovot jelölték ki Tolna testvérmegyéjének.³⁶

Mindezt azért is tartottuk szükségesnek részletesebben ismertetni, mert ez alapján végigkövethető a „rokonításra” vonatkozó döntéshozatal menete: a magyar testvérpárt kezdeményezésére reagálva az illetékes szovjet diplomata javaslatot tesz, amit a nagykövet a maga részéről támogat, és egy előterjesztésében a kiinduló javaslat elfogadására kéri a központi pártszerveket. Ez alapján, rövid idő leforgása alatt, az SZKP KB Titkársága meg is hozza erre vonatkozó határozatát. A folyamat rekonstruálásának lehetősége mellett a másik lényeges szempont, hogy mindebből nyilvánvalóan látszik: a testvérmegyei kapcsolat létesítésében a végső döntést „felülről” hozták meg, ebben sem az MSZMP Tolna Megyei Pártbizottságának, sem az SZKP Tambov Megyei Pártbizottságának nem volt semmilyen szerepe, a két megyei pártapparátust kész tények elé állították ebben a kérdésben. Nem volt önálló jogosultságuk arra nézve, hogy maguk keressenek megfelelő testvérrégiót, s ami szintén nagyon fontos, a tekintetben sem nyilatkozhattak, hogy egyáltalán részt kívánnak-e venni testvérmegyei együttműködésben.

Számunkra már csak ezért is kérdéses, hogy vajon megállja-e a helyét az, amit e tekintetben nyilatkozott Fazekas Lajos az RKP Hargita Megyei Bizottsága Titkárságának korábbiakban már idézett 1971. június 18-i ülésén, nevezetesen, hogy a testvérmegyei kapcsolatok kiépítésében az iniciatíva a szovjet pártszervek részéről indult ki. Az eddigi kutatásaink arra világítanak rá, hogy a testvérmegyei kapcsolatrendszer kiépítésében sokkal inkább a kelet-európai szocialista országok testvérpártjai játszottak kezdeményező szerepet. Ráadásul kissé illogikusnak is tűnik, hogy Moszkvából úgy kezdeményeztek volna ilyen típusú kapcsolatlétesítést, hogy egy konkrét romániai megyét jelöltek meg, amely számára rögtön kijaánlottak két szovjetunióbeli közigazgatási területet. Persze más verziók is lehetségesek, valószínűbb

36 G. A. Kiszeljov szolgálati emlékeztetője az SZKP KB Titkársága 1972. január 18-i határozatáról. Moszkva, 1972. március 13. RGANI, f. 5, op. 63, gy. 64, l. 170.

az a forgatókönyv, hogy román részről tették meg az első lépéseket, és a román pártszervek megkeresésére válaszul az SZKP Központi Bizottsága két területre tett javaslatot, amelyekből az RKP illetékes szerve, feltehetőleg a Nemzetközi Osztály, választhatott. Az mindenestre biztos, hogy ebben az esetben is a Hargita megyei pártbizottság csak követője volt az eseményeknek, mint említettük, a döntéshozó és végrehajtó szerveinek korabeli jegyzőkönyveiben – a már említett egyetlen kurta, kizárólag tájékoztató érvényű bekezdésen kívül – semmilyen nyoma nincs annak, hogy döntéshozatali helyzetben lett volna.

A testvérmegyei kapcsolatok létesítését mindkét fél részéről – általában véve – három tényező motiválta. Az egyik fontos szempont az volt, hogy ezen a kapcsolatrendszeren keresztül erősítsék a két ország dolgozóiban a szocialista internacionalizmus szellemiségét. Az állandósuló kapcsolat, a turistacsoportok, a különféle zenei és tánc-együttesek, az úttörőcsapatok utaztatása révén ugyanis jelentős tömegek juthattak el abba a szocialista országba, amelyben a testvérmegyjük volt. A másik országba utazó román vagy szovjet átlagpolgár a saját szemével győződhetett meg arról, hogy a szocializmust nem csak egy országban építik, „külföldön” is vannak hasonló gondolkodású és érzelmű, ugyanolyan rendszer és társadalmi berendezkedés keretei között boldoguló emberek. A testvérmegyei kapcsolatok kiépítésének másik mozgatórugója az volt, hogy annak segítségével ágazati tapasztalatcserét, netán együttműködést hozhassanak létre regionális szinten. Tehát például egy romániai mezőgazdasági jellegű megyét a legtöbbször olyan szovjet földrajzi egységgel kötöttek össze, amelynek ugyancsak az agrárium volt a gazdasági húzóágazata, egy ipari jellegű területet pedig szintén egy iparosodottabb régióval párosítottak. A harmadik szempont az volt, hogy az illetékes helyi pártszervek kölcsönösen tanulmányozzák a másik munkájából nyerhető tapasztalatokat. Ennek pedig elsősorban nem is szovjet részről, hanem sokkal inkább a kelet-európai testvérpártok felől nézve mutatkozott meg a jelentősége. Mind az SZKP, mind a testvérpártok körében általánosan elterjedt az a nézet, hogy előbbi, tekintve, hogy 1917 óta volt hatalmon, jóval hosszabb állampárti múltra tekinthet vissza, ennél fogva jóval erőteljesebben beágyazódott az ország politikai, gazdasági és társadalmi

szervezetébe, így sokkal nagyobb tapasztalattal rendelkezik a helyi szintű gazdasági vagy szociális problémák kezelése terén.

Mint azt Novák Csaba Zoltán megállapítja, az RKP 1966-ban napi-rendre vette a „szocialista nemzet” fogalmának újradefiniálását. A fogalmi keret azonos lelkületet, mentalitást, kultúrát feltételezett, csupán egy bizonyos mértékű nyelvi különállást ismerve el. Az RKP meghatározásában a szocialista nemzetet a közös társadalmi és gazdasági struktúrák, valamint a homogén szocialista kultúra fogják össze. A pártvezetés elképzelése szerint az új identitás, nemzetfelfogás a tömegek szintjén a szocialista hazafiságban nyernek megnyilvánulási formát. A Szovjetunióban és a keleti tömb országaiban is meghonosodott fogalom azt jelentette, hogy a társadalom elfogadja a szocialista nemzetben megfogalmazott új identitást és kohéziós irányelveket, és felsorakozik a pártvezetés mögött. Noha az RKP részéről belső fórumokon elismerték, hogy a „szocialista nemzet” nyelvi, kulturális tekintetben különálló csoportjai nem tagjai a klasszikus értelemben vett román nemzetnek, már hosszú távon előírták a román szocialista nemzetbe való betagozódásukat, így a szocialista nemzet új fogalmi kereteinek definiálása végső soron az etnikai homogenizációt is előrevetítette.³⁷ Ezt a tanulmányunk tárgya szempontjából érdemes kiegészíteni azzal, hogy a „szocialista nemzetek” tagjai részeivé váltak az internacionalista nemzetköziségben kifejeződő globális közösségnek is, sorsközösséget alakítottak ki más országok „szocialista társadalmainak” egyszerű képviselőivel. Míg tehát a „szocialista nemzetbe” történő integráció a „romanizáció” folyamatát is szolgálta, addig a „nemzetközi internacionalizmus” a kommunista eszmeiség exportjaként és ezzel együtt a „szovjetizáció” eszközeként is funkcionált. Kisebbségi szempontból mindkettő egyfajta uniformizációval járt együtt, s az etnikai és kulturális identitás, a tradicionális értékek háttérbe szorítását segítette elő. A testvérmegyei kapcsolatok szerepe ennek fényében is értelmezhető: a kölcsönös delegációcserék és utaztatások, az abból következő mintaátadás révén erősíthették a szocialista társadalomhoz kötődő rituálékat, a koszorúzások, ünnepségek, úttörők táboroztatása, üzemlátogatások stb. egy-egy felnövekvő generáció életélményévé és identitásának immanens részévé válhattak.

37 Novák, 2016/a. 23–24.

Érdeemes feltenni a kérdést, hogy melyek voltak azok a Novgorod és Hargita megye gazdasági szerkezetében lévő ismérvek, amelyek arra a következtetésre vezették az SZKP és az RKP döntéshozóit, hogy a testvérmegyei együttműködésnek megvannak a gazdasági alapjai is. Az 1939. évi szovjet közigazgatási reform révén kialakított Novgorod megye területe 55.300 km², lakosságának száma az 1970. szovjet népszámlálás adatai alapján – kerekítve – 720 000 fő volt.³⁸ Ha csupán ezeket a földrajzi és demográfiai paramétereket vesszük alapul, a két megye közötti eltérés szembeszökő. Az 1968-as közigazgatási reform után 1977-ben tartottak először népszámlálást a Székelyföldön. Eszerint Hargita megye 6638 km²-re rúgó területén – ugyancsak kerekítve – 326 000-en éltek.³⁹ Novgorod megye tehát területi értelemben nyolcszor akkora volt, mint Hargita megye, ha a lakosságszámukat nézzük, akkor előbbiben több mint kétszer annyian éltek, mint az utóbbiban, ráadásul Novgorod megye a demográfiai feltételeit tekintve nem is tartozott a Szovjetunió európai részén fekvő közigazgatási egységek nagyobbjai közé. Nyilvánvaló, hogy a Szovjetunió és a kelet-európai szocialista országok viszonylatában eleve nehéz lett volna azonos földrajzi és demográfiai adottságokkal rendelkező területi egységet találni, ez a testvérmegyéek kiválasztásánál nem is jelentett szempontot.

Mivel a testvérmegyei kapcsolat létesítéséhez vezető döntéshozatali folyamat iratai, amelyekből világosan meghatározható lenne, hogy szovjet és román részről mit tekintettek a két megye közötti gazdasági együttműködés talapzatának, nem kerültek a látóterünkbe, kénytelenek voltunk a rendelkezésünkre álló egyéb irategyüttesek alapján levonni az erre vonatkozó következtetéseket. Novgorod megye a Szovjetunió európai részének egyik legnagyobb mértékben erdősült vidékének számított, annak jelentős területe egy tavakkal szabdalt, de erdővel sűrűn benőtt dombhátság. Nem véletlen, hogy éppen ezeknek

38 V. A. Calpan: Szocialno-ekonomiczeszkaja polityika v 80-e godi v Novtorodszkoj oblasztyi (po dokumentam GANPINO). In: *XX vek. Polityicseskaja isztorija Novgorodszkoj oblasztyi. Matyeriali naucsno-praktyicseszkaj konferencii, poszujascsennoj 55-letyiju Goszudarsztvennovo arhiva novejszej polityicseszkaj isztorii Novgorodszkoj oblasztyi*. Otv. red.: V. A. Calpan. Velikij Novgorod, GANPINO, 2001. 7–12.

39 Novák Csaba Zoltán: Az átmenet és a szocializmus évei 1944–1989. In: *Székelyföld története. III. kötet. 1867–1989*. Szerkesztő: Bárdi Nándor – Pál Judit. Székelyudvarhely, MTA BTK – EME – HRM, 2016. 700–703, 769–771.

a terepviszonyoknak köszönhetően a második világháború idején a megye nyugati részén, a náci Németország csapatainak háterszágában, mintegy 180 km-es mélységben létrejött egy olyan, a 2. leningrádi partizánbrigád ellenőrzése alatt álló enklávé, amelyet a hitleri csapatok 1942 őszéig nem tudtak elfoglalni. Ez a terület közel 400 lakott települést ölelt fel, amelyeken 1941–1942 folyamán a szovjet típusú mindennapokra rendezkedtek be, igyekeztek beindítani a termelőtevékenységet, pártgyűléseket tartottak stb. Ezt az enklávét a korabeli köznyelv „erdei köztársaságként” aposztrofálta.⁴⁰ A Novgorod megyéről készített, korábban már említett tájékoztató munkaanyag is kiemelte a megye gazdasági szegmensei közül a fafeldolgozás és a papírgyártás jelentőségét. Ugyancsak különös hangsúlyt kapott, hogy a megye és különösen Novgorod városa mind a belföldi, mind a külföldről a Szovjetunióba látogató turisták kedvelt célpontja, a megye jövedelemtermeléséből jelentős mértékben kiveszi a részét a turisztikai ágazat.⁴¹

Jelzésértékű, hogy a két megye közötti ágazati együttműködés zászlóshajójául szovjet részről a Kresztyci városában lévő Erdőgazdálkodási és Faipari Vállalatot jelölték ki, ez az ipari egység lett a nemrég alakult Szovjet–Román Baráti Társaság Novgorod Megyei Tagozatának első tagszervezete. Az üzemben a tagsági belépést megszavazó 1971. október 26-i nagygyűlésről készített jegyzőkönyv megemlíti, hogy azon az üzem teljes kollektívája, közel 15 000 munkás vett részt, akik egyhangúlag döntöttek a belépés mellett.⁴² A Szovjet–Román Baráti Társaság és a Román–Szovjet Baráti Társaság megyei tagozataira alapvetően az a szerep hárult, hogy megteremtsék a testvérmegyei együttműködés társadalmi bázisát. A két baráti társaságban csak kollektív tagság létezett, magánszemélyek nem léphettek be a szervezetükbe, ugyanakkor a jogi személy belépésével az annak alkalmazotaiként dolgozó természetes személyek, mint azt a kresztyci-i gyár példája is mutatja, automatikusan e társaságok sorait gyarapították.

A baráti társaságok megyei tagozatai az ipari üzemek, mezőgazdasági szövetkezetek, oktatási intézmények beléptetése révén akár több tíz-

40 P. V. Dolinyin: V leszah Partizanszkovo kraja. In: *Knyiga pamjatyi. T. 22. Novgorodszkaja oblaszty v godi Velikoj Otyecsesztvennoj Vojni. Matyeriali, dokumenti i issledovanyija*. Red.: Sz. F. Vituskin. Novgorod, 1996, „Kirillica”, 63–67.

41 Ld.: ANR DJHR, f. 586, inv. 851, dos. 134/1971, fil. 1–3.

42 A kresztyci-i Erdőgazdálkodási és Faipari Vállalat munkásgyűlésének jegyzőkönyve. Kresztyci, 1971. október 26. GANINO, f. 260, op. 29, gy. 86, l. 14–16.

ezer főre is duzzadhattak, ami mindkét részről elvileg elegendő társadalmi háttérrel jelenthetett a testvérmegyei kapcsolatok hosszú távú fenntartására. Azt azonban, hogy „társadalmi szervezet” léte ellenére a két baráti társaság mennyire nem volt egy alulról és önkéntes alapon szerveződő struktúra, érzékletesen bizonyítja, hogy a Szovjet–Román Baráti Társaság Novgorod Megyei Tagozatának létrehozásáról az SZKP Novgorod Megyei Bizottságának Bűrója hozott döntést 1971. augusztus 30-án, nem sokkal a „közvetett” kapcsolatfelvételt jelentő augusztus 3–6-i levélváltást követően.⁴³ Ráadásul a megyei pártbizottság ellenőrzés alatt kívánta tartani a megyei tagozat tevékenységét, ugyanis annak elnökéül a pártbizottság egyik titkárát, a megyei pártapparátuson belül éppen az ideológiai munkáért felelős egyik apparatcsikot, I. Sz. Fjodorovot jelölték ki.⁴⁴

Végezetül még egy kérdésre szeretnénk felhívni a figyelmet. Az orosz történeti irodalomban is számos szakmunka foglalkozott a román politikai vonalvezetésben már Gheorghe Gheorghiu-Dej regnálásának végén, 1963–1964 végén kibontakozó s Nicolae Ceaușescu pártfőtitkári működésének egészét jellemző ún. „egyedi kurzus” vagy „különutas kurzus” jelenségével. Ennek háttérét, mozgatórugóit, külpolitikai és belpolitikai összetevőit az orosz történészek is alaposan elemezték.⁴⁵ Jelen írásunk keretében nincs mód eme ceaușescui külpolitikai kurzus minden egyes elemének megvilágítására, témánk szempontjából mindazonáltal érdemes arra az egyébként közismert tényre emlékeztetnünk, hogy a román pártfőtitkárnak a szovjet „liberalizációs” affinitásokkal szembenálló különutas „nemzeti kommunista” politikájának a külpolitikában egyik hangsúlyos elemét képezte az a törekvés, hogy román

43 AZ SZKP Novgorod Megyei Bizottsága Bűrója ülésének jegyzőkönyve. Novgorod, 1971. augusztus 30. GANINO, f. 260, op. 29, gy. 22, l. 170.

44 I. Sz. Fjodorov távirata a Román–Szovjet Baráti Társaság Elnökségének. Novgorod, 1972. február 14. GANINO, f. 260, op. 30, gy. 99, l. 2.

45 Erre a teljesség igénye nélkül ld. pl.: A. V. Vasziljev: „Oszobij kurzsz” Ny. Csaueszku. Vnyesnyaja polityika v uszlovijah limityirujuscih faktorov. In *Rosszija XXI*, 2001. 4. sz. (Vasziljev, 2001) 70–97.; T. A. Pokivajlova: Ot G. Georgiu-Dezsa k Ny. Csaueszku. Rumino–szovjetszkie otnosenyija. Szmena veh. In *Moszkva i Vosztocsnaja Jevropa. Nyeprosztie 60-ie. Ekonomika, polityika, kultura. Szbornyik sztatyjej*. Otv. red.: T. V. Volokityina. Moszkva, 2013, Insztitút szlavjanovegyenyija RAN, (Pokivajlova, 2013/b.); A. A. Ulunjan: 1968 god. Buhareszt v ozsidanyii szovjetszkovo vtorzszenyija. (Diplomatyija i oborona). In *Moszkva i Vosztocsnaja Jevropa. Nyeprosztie 60-ie. Ekonomika, polityika, kultura. Szbornyik sztatyjej*. Otv. red.: T. V. Volokityina. Moszkva, 2013, Insztitút szlavjanovegyenyija RAN, 355–376.

részről lazítson a szocialista blokk országainak integratív szervezeteiben, a Varsói Szerződésben és a KGST-ben megvalósuló együttműködésen. Az orosz történeti irodalom kimutatta azt is, hogy a román gazdaság nyersanyagfüggősége miatt jelentős részben a Szovjetunió erőforrásaira volt utalva, ezért Ceaușescu sem utasította el a kétoldalú gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok fejlesztését a Szovjetunióval, a kétoldalú gazdasági-financiális együttműködés nem feltétlenül állt összefüggésben a multilaterális szervezetek keretén belül megvalósuló kooperáció problémájával, amelyet a román pártfőtitkár inkább politikai kérdésként azonosított.⁴⁶ Mint utaltunk rá, a Novgorod és Hargita megyék közötti gazdasági együttműködés közös nevezője a fakitermelés, fafeldolgozó-ipar, bútorgyártás lehetett, az ebben az ipari ágazatban megvalósuló tapasztalatcsere és együttműködés jól beleillett ebbe a ceaușescui elképzelésbe.

NOVGORODI PÁRTDELEGÁCIÓK HARGITA MEGYÉBEN

Mint azt a fentebbiekben többször is megállapítottuk, a szocialista országok viszonylatában a regionális pártközi együttműködés alapjait nem városi, hanem megyei szinten alakították ki, tehát egyszerűen megfogalmazva, nem Csíkszereda és Novgorod városa, hanem Hargita megye és Novgorod megye, illetve az azokat fémjelző megyei pártbizottságok váltak az alanyaivá és részeseivé ennek a kétoldalú hálózatépítésnek, a két megyeszékhely nem volt egymás testvérvárosa. Ugyanakkor, ha ennek a testvérmegyei hálózatnak a nemzetközi történelmi előzményeit vizsgáljuk meg, szükséges leszögeznünk, hogy a szocialista országokon belül is a testvérmegyei kapcsolatok interregionális struktúrája eredetileg a testvérvárosi kapcsolatépítésre irányuló kezdeményezésekből nőtte ki magát. A második világháború után kibontakozó testvérvárosi mozgalom legjelentősebb európai központú nemzetközi szervezete az 1957-ben Párizs székhellyel megalakult és alapvetően a francia ellenállás képviselőihez köthető Testvérvárosok Világszövetsége volt, amelynek ugyanúgy tagjai lehettek a „népi demokratikus” országok városi igazgatási szervei, mint a „nyugati kapitalista” államok városi önkormányzatai. Az 1950-es évek második felétől az 1960-as évek első feléig terjedő évtizedben ennek megfelelően a szocialista

46 Vasziljev, 2001. 88–90.; Pokivajlova, 2013/b. 195–196.

országok viszonylatában is az volt a jellemző, hogy az egyes városi tanácsok végrehajtó bizottságai között indult meg a közeledés és létesült hivatalos partnerkapcsolat.⁴⁷

Az 1960-as évek közepétől azonban a szocialista blokk országaiban ennek a hálózatépítésnek a profilja és irányvonala gyökeresen megváltozott, és más szintre helyeződött át. Sajnos az erre vonatkozó döntéshozatal háttere egyáltalán nem ismert, ugyanakkor az szinte bizonyosra vehető, hogy ebben a tekintetben az 1964. év számít határkőnek, ugyanis ekkor alakult meg a Szovjet Baráti Társaságok Szövetségén belül a Szovjet Testvérvárosok Társasága. Ez a kormányzati szerv vált hivatottá arra, hogy az állam részéről felügyelje a szovjetunióbeli városok és a kapitalista világ városai közötti egyre gyarapodó kapcsolatokat, illetve összehangolja, irányítsa a Testvérvárosok Világszövetségének tevékenységével kapcsolatos szovjet politikát. Kézzelfoghatóan ezzel vált el egymástól az interregionális kapcsolatépítés városi és megyei vonulata, s a szocialista országok viszonylatában az addigra már kialakított testvérvárosi együttműködéseket mindenhol megyei szinten strukturálták át, illetve a szovjet iratanyag alapján megállapítható, hogy 1965-től a Szovjetunió és a szocialista országok között új hivatalos összeköttetés már csak megyék, illetve megyei pártbizottságok között létesült.

Ha az így kialakuló és kialakított két típusú kapcsolatrendszer közötti eltérés jellemzőit szeretnénk megragadni, akkor alapvetően három különbségre érdemes felhívni a figyelmet. Míg a testvérvárosi mozgalom az 1950-es évek második felében eredendően egy „alulról” jövő civil kezdeményezés volt, addig a testvérmegyei hálózatépítés az 1960-as évek második felétől egy „felülről”, kormányzati struktúrák részéről létrehozott, szabályozott és irányított jelenségnek minősíthető. Míg előbbi egy, a harmadik világbeli „fejlődő” országokat is integrálni kívánó, a világ minden tájára kiterjedő kapcsolat- és szervezetrendszer kialakítására törekedett, addig utóbbi, az egyes állampártokra testált koordinációs szerepkör miatt kizárólag a Varsói Szerződés és a KGST tagállamainak kapcsolatrendszerén belül érvényesült. Míg előbbi egy politikai ideológiától mentes „békemozgalomként” határozta meg ön-

47 Erre részletesen ld.: Klenjánszky Sarolta: Városok, enyhülés és nemzetközi összefogás. A Testvérvárosok Világszövetsége Közép- és Délkelet-Európában (1962–1989). In *Múltunk*, 2018. 1. sz. 208–243.

magát, addig utóbbi nem volt ideológiamentes, mint említettük, egyik deklarált célja éppen a kommunista internacionalizmus szellemének erősítése volt. Természetesen azt alá kell húznunk, hogy a testvérvárosi mozgalom és a Testvérvárosok Világszövetsége sem mentesülhetett maradéktalanul a politikai befolyástól és befolyásolástól, mint azt az erre vonatkozó szakirodalom már feltárta, maga a mozgalom és annak legnagyobb európai szervezete – alapvetően a Szovjetunió nemzetközi hatalmi aspirációi miatt – a hidegháború egyik mellékfrontjává változott.⁴⁸

Összefoglalva a leírtakat, érdemes még egyszer leszögeznünk, hogy 1964–1965-től a szocialista országok városai kizárólag a kapitalista államok települési önkormányzataival létesítettek kapcsolatokat, a szocialista országok egymás közötti interregionális kapcsolatépítésének a megyék mint közigazgatási egységek voltak a letéteményesei. Jól tükrözi ennek a két struktúrának a különválását a döntéshozatali és felügyeleti hierarchia párhuzamossága is. A Szovjetunióban a testvérvárosi kapcsolatok működtetésének koordinációs alsó szintjén a városi tanácsok végrehajtó bizottságai, felső szintjén a már említett Szovjet Testvérvárosok Társasága, illetve az egyes tagköztársaságok csak névleg önálló külügyi tárcái, míg a testvérmegyei kapcsolati koordináció alsó szintjén az egyes megyei pártbizottságok, felső szintjén az SZKP KB Külügyi Osztálya, illetve Regionális és Helyi Pártszervek Osztálya állt.

Mindez természetesen nem jelentette azt, hogy a testvérmegyei kapcsolatok fentebb vázolt működési logikáján belül Csíkszereda mint megyeszékhely valamilyen formában ne találhatta volna meg a helyét. Érdeemes e helyütt ismét példaként utalni a már hivatkozott Tolna és Tambov megyék közötti relációra: 1976-ban az SZKP Tambovi Városi Bizottsága határozatot hozott arról, hogy az MSZMP Szekszárdi Városi Bizottságát a testvérszervezetévé nyilvánítja, a két városi pártszervek között is közvetlen kapcsolat létesül, és létrehoz egy különbizottságot a majdani együttműködés tervének kidolgozására.⁴⁹ Az SZKP Novgorod Városi Bizottsága és az RKP Csíkszeredai Városi Bizottsága

48 Ld. uo.

49 Az SZKP Tambovi Városi Bizottsága Bűrója ülésének jegyzőkönyve. Tambov, 1976. március 22. GASZPITO, f. 735, op. 11, gy. 14, l. 151–152.

anyagában azonban egyelőre nem bukkantunk hasonló érvényű dokumentumra vagy adatra.

Az SZKP Novgorod Megyei Pártbizottsága és az RKP Hargita Megyei Pártbizottsága az egymással való kapcsolattartás során kötött munkarendben dolgozott: éves rendszerességgel munkaterveket állítottak össze, amelyeket szovjet részről az SZKP KB Regionális és Helyi Pártszervek Osztálya, román részről az RKP Külügyi Osztálya hagyott jóvá. A munkatervek szerves részét képezte a delegációk kölcsönös cseréjére vonatkozó irányelvek megadása: az adott évben kölcsönösen hány, milyen jellegű és delegációnként hány fős küldöttséget fogadnak és indítanak útnak. Az egyes megyei delegációkban résztvevő pártszervek és „tömegszervezetek” képviselőinek személyéről mindig a megyei pártbizottságok döntöttek, a delegációk összetételét is ott véglegesítették. Az általában véve 3 fős, egyes esetekben annál nagyobb létszámú, 4-5 fős pártdelegációk tagjai közé nem csak a megyei pártbizottság, hanem az egyes Hargita megyei járási és városi pártszervek, így a csíkszeredai városi pártbizottság képviselői is bekerülhettek. (Példának okáért a már említett Fazekas Lajos vezette 1972. decemberi háromfős delegáció egyik tagja volt a csíkszeredai városi pártbizottság román nemzetiségű másodtitkára.)⁵⁰ A források tanúsága szerint a pártdelegációk mellett a leggyakrabban a megyei tanácsok, a megyei szakszervezeti tanácsok, a megyei komoszomolista bizottságok, a baráti társaságok megyei tagozatainak elnökségei és a megyei pártbizottságok hivatalos orgánumainak szerkesztőségei indítottak önálló küldöttséget a testvérmegyébe, de ismét szükséges rámutatnunk, hogy ezek kiküldését és összetételét a megyei pártbizottságok hagyták jóvá.

A *Hargita* című napilap vonatkozó tudósításait alaposan áttanulmányozva megállapítható, hogy – nyilván arra való tekintettel, hogy ez volt a megye székhelye – a novgorodi delegációkat a megérkezésük után mindig Csíkszeredában fogadták, ott kezdődött el a programjuk, s azok tagjai rendszerint a hazautazásuk előtti utolsó éjszakájukat is ott töltötték. A novgorodi delegációk Hargita megyei tartózkodása szinte minden egyes esetben azonos koreográfia szerint zajlott. A munkaprogram elmaradhatatlan eleme volt annak legelején egy formális

50 A Fazekas Lajos által vezetett 1972. decemberi háromfős delegáció egyik tagja Anton Suciú, a csíkszeredai városi pártbizottság másodtitkára volt. Ld.: Pribityie delegacii iz ujezda Hargita, *Novgorodszkaja Pravda*, 1972. december 14. 1.

és kötetlen, ismerkedő jellegű találkozó Csíkszeredában a megyei pártbizottság képviselőivel, amelyen a legtöbb esetben az első titkár is jelen volt, a szovjet hősi emlékmű megkoszorúzása, eszmecsere a városi pártbizottság képviselőivel,⁵¹ majd az elkövetkező napokban különféle Hargita megyei ipari létesítmények, mezőgazdasági kombinátok vagy termelőszövetkezetek meglátogatása. A program utolsó napján a vendégek rendszerint a megyeszékhely kulturális és szociális intézményeinek valamelyikében zajló tevékenységgel ismerkedtek (a legtöbb esetben a művelődési házat iktatták be), és végül sor került egy informális megbeszélésre a megyei pártbizottság székházában, amelyen összegezték a delegáció látogatása során nyert tapasztalatokat. Ezeket a tudósításokat elolvastva feltűnő még, hogy a meglátogatott ipari egységek között mindig volt legalább egy faipari profilú létesítmény, fafeldolgozó üzem vagy bútorgyár, ami ugyancsak abbéli feltételezésünket erősíti, hogy a két megye közötti kapcsolat megteremtésének kiindulópontja, legalábbis gazdasági tekintetben, legfőképpen a faipari együttműködés terén rejlő lehetőségek kiaknázása volt.

A delegációk látogatásának mindig szimbolikus pillanata volt a kölcsönös ajándékozás. Az első novgorodi pártdelegáció látogatásakor, 1972. június 16-án a városi pártbizottság titkára, Hegedüs István ajándék gyanánt átnyújtotta a város kulcsát a vendégeknek, ami az „én otthonom a te otthonod” elve alapján nyilván a vendégszeretet demonstrálása volt.⁵² Szovjet részről általában Novgorod megyéről szóló albumokat, illetve a párttörténet kiemelkedő személyiségeit ábrázoló relikviákat, a legtöbbször gipszből készített Lenin-portrékat vagy festményeket adtak át a vendéglátóknak. A Szovjet–Román Baráti Társaság delegációjának 1972. novemberi megyei látogatásáról készített beszámolójában a baráti társaság megyei tagozatának elnöke, a már említett I. Sz. Fjodorov kiemeli, hogy ezeknek az ajándékoknak az átadása az üzemekben mindig emelkedett pillanat volt, a munkások

51 A Mihail Trusz vezette első novgorodi pártdelegáció útjáról tudósító egyik hírlapi beszámoló kiemeli, hogy a delegáció megérkezésének másnapján, 1972. június 16-án az RKP Csíkszeredai Városi Pártbizottságának képviselőivel szervezett találkozón élénk eszmecsere alakult ki arról, hogy a városi pártszervek milyen szerepet tölthetnek be a gazdasági és művelődési élet fejlesztésében. Ld.: Novgorodi tartományi pártküldöttség látogatása megyénkben. *Hargita*, 1972. június 17. 1.

52 Uo.

meghatódtak, ezért javasolta, hogy a jövőben a Romániába utazó küldöttségek mindig figyeljenek arra, hogy legyen náluk elegendő szuvenir.⁵³

SZOVJET TURISTACSOPORTOK HARGITA MEGYÉBEN

A Novgorod megyéből Hargita megyébe érkező legnagyobb létszámú kontingenseket a turista- és úttörőcsoportok tették ki. Le kell szögezni, hogy a szovjet turisztika egész történetén végigtekintve nem beszélhetünk a mai fogalmaink szerinti „klasszikus” turizmusról. Az orosz levéltári forrásokból ugyanis tudható, hogy szovjet részről a külföldre utazó csoportok összeválogatásánál mindig kínosan ügyeltek arra, hogy ezek a csoportok a szovjet típusú osztálytársadalom, vagyis a különböző társadalmi státuszú rétegek egységét reprezentálják. Azokban mindig vegyesen voltak magasan kvalifikált értelmiségiek, az állami szféra vagy a terciér szektor képviselői (mérnökök, pedagógusok, állami hivatalnokok stb.) és jóval alacsonyabb képesítésű fizikai munkások (mezőgazdasági dolgozók, ipari szalagmunkások). A Szovjetunióban már a kezdetek kezdetétől ún. „beutaló-rendszer” volt érvényben, vagyis eleve csak az utazhatott külföldre, aki az illetékes helyi pártszervek ajánlására beutalót (oroszul: *putyovka*) nyert. Ez lehetővé tette a külföldre utazni kívánók előzetes szűrését, a szovjet propaganda és imázsépítés szempontjából „hiteles” állampolgárok kiválasztását és a „megbízhatatlan elemek” távoltartását. Nagyon fontos szempontnak számított, hogy a beutalót nyert állampolgár a – kulturált – viselkedésével külföldön is öregbítse a Szovjetunió hírnevét. Végso soron tehát mind a csoportok társadalmi „sokszínűsége”, mind pedig a kiválasztott személyek köre garancia volt arra nézve, hogy közvetlenül a szovjet emberekről és így közvetve a Szovjetunióról a célország polgárai, akikkel az útjuk során kapcsolatba kerültek, kedvező benyomást nyerjenek.⁵⁴ Egy székellyöldi kirándulást is magába foglaló romániai körútra felvételt nyert szovjet állampolgár minden bizonnyal még a

53 I. Sz. Fjodorovnak, a Szovjet–Román Baráti Társaság Novgorod Megyei Tagozata elnökének beszámolója a baráti társaság delegációjának 1972. november 6–13. közötti romániai útjáról. Novgorod, 1972. november 16. GANINO, f. 260, op. 30, gy. 99, l. 23–26.

54 A. A. Krjucskov: *Isztorija mezdunarodnovo i otyecsesztyennovo turizma*. Moszkva, 1999, Viszsaja skola po turizmu i gosztyinyicsnomu hozjajsztvu, (Krjucskov, 1999.) 80.

beutaló birtokában sem lélegezhetett fel teljesen, az út kijelölt időpontja előtt még hosszadalmas és fáradságos procedúra várt rá. A csoport kiválasztott tagjainak ugyanis három-négy alkalomból álló közös foglalkozáson kellett részt venniük, amelyeken felkészítették őket a célország történelmével, politikai és gazdasági helyzetével kapcsolatosan, ismertették velük a hatályos utazási és vámszabályokat, megvitaták az út programpontjait, továbbá nyomatékosították a szovjet állampolgárok viselkedésére vonatkozó normákat. Ezt követően pedig az is előfordult, hogy a csoport minden tagját egyenként vagy csak egyes tagjait berendelték a települési pártközpontba, ahol a kijelölt leendő csoportvezetők az SZKP politikai elveivel, a legutóbbi párthatározatokkal, illetve a célország politikai berendezkedésével kapcsolatos keresztkérdéseket tettek fel nekik, tesztelve ezzel is az utazásra való alkalmasságukat.⁵⁵

Az általunk tanulmányozott források mindezt visszaigazolják. A külföldre utazó szovjet turistacsoportokat ún. „csoportvezetők” kísérték, az idegenvezetők pedig mindig a célország állampolgárai voltak: a román nemzetiségű idegenvezetők akkor csatlakoztak a turistacsoporthoz, amikor az átlépte Románia határait. A csoportvezetők a novgorodi csoportok esetében is kizárólag pártbizalmik lehettek, olyan apparatcsikok, akik az SZKP valamely novgorodi regionális (megyei, járási vagy városi) pártbizottságának vagy a párt valamely munkahelyi alapszervezetének az ideológiai munkáért felelős reprezentánsai voltak: alapszervezeti párttitkárok, a helyi pártbizottságok agitációs vagy tömegszervezeti munkáját koordináló szervezeti egységeinek munkatársai, illetve a helyi pártiskolák instruktorai. A csoportvezetőknek az egyes utakról készített beszámolóikban mindig jelenteniük kellett, ha a csoport tagjai részéről fegyelemsértésre került sor. A felnöttek utaztatását a szovjet állami utazási iroda, az Inturiszt szervezte, míg a Novgorod megyei szovjet fiatalok Hargita megyei útját a szovjet ifjúsági utazási iroda, a Szputnyik készítette elő. A novgorodi turistacsoportok útjairól készített beszámolók alapján is megerősíthető, hogy ezek a Hargita megyei kirándulások nem voltak „klasszikus” turistautak, az egyes csoportok tagjainak részt kellett venniük különféle

55 Erre érzékletes példákat ld.: I. B. Orlov: *Szkvoz „zseleznij zanesesz”. Russzo turiszto. Szovjetszkij vijezdnoj turizm 1955–1991*. Moszkva, 2016, *Viszsaja skola ekonomiki*, 32–41.; Krjucskov, 1999. 67–68.

protokolláris rendezvényeken, megkoszorúzták a csíkszeredai szovjet emlékművet, illetve a Szputnyik által szervezett utak esetén minden alkalommal beiktattak egy kötetlen megbeszélést a román kommunista ifjúsági szövetség Hargita megyei bizottságának tagságával a bizottság csíkszeredai székházában.⁵⁶ Az 1977 őszén Hargita megyébe elutazó ifjúsági csoport útjáról készített beszámolóban a csoportvezető megjegyezte, hogy a csíkszeredai baráti találkozó még túlságosan is hivatalosra sikerült, egyáltalán nem kerültek szóba könnyedebb témák, a csíkszeredai KISZ (UTC) képviselői azt hangoztatták, hogy szoros szövetségben haladnak a szovjet Komszomollal. Az úttal kapcsolatban aláhúzta még, hogy túl sok volt a Bukovinában meglátogatott négy ortodox kolostor is, ezt politikai értelemben a jövőben nem kívánatosnak minősítette.⁵⁷

A Ceaușescu nevével fémjelzett „különutas” politika miatt a Romániába érkező szovjet turistacsoportokat nem várt meglepetések is érhatték. Érdeemes ehelyütt szó szerint is idézni egy 1986. augusztus 1–16. között bulgáriai és romániai körúton résztvevő novgorodi turistacsoport útjáról készített beszámoló egy részletét. A csoport vezetőjét, Gennagyij Ignatyjevet, a Novgorodi Pedagógiai Főiskola Történelem Tanszékének dékánját valósággal sokkolta a bukaresti Párttörténeti Múzeumban tett látogatás: „Romániában az idegenvezetők és a tárlatvezetők, különösen a Párttörténeti Múzeumban, valóságilag megdolgozzák a szovjet turistákat, nacionalista álláspontot fejtenek ki, elferdítik a történelmi tényeket, s mindezt szovjetellenességbe burkolva teszik. Így az RKP Párttörténeti Múzeumának meglátogatása során a tárlatvezető gyakorlatilag területi követeléseket terjesztett elő a Szovjetunióval szemben, kijelentve, hogy Moldávia és Bukovina ősi román föld és a Szovjetunió csak az erővel való fenyegetés hatására

56 Erre ld. pl.: M. Fjodorov csoportvezető beszámolója a Novgorod megyei Komszomol-csoport 1977. szeptember 2–12. közötti romániai útjáról. Novgorod, 1977. szeptember 30. GANINO, f. 2224, op. 32, gy. 123, l. 25–26.; Ny. Jancov csoportvezető beszámolója a Novgorod megyei Komszomol-csoport 1978. augusztus 30. – szeptember 12. közötti romániai útjáról. Novgorod, 1978. szeptember 12. után. GANINO, f. 2224, op. 34, gy. 59, l. 35–36.; V. I. Vojcsenko csoportvezető beszámolója a Novgorod megyei Komszomol-csoport 1986. július 14–23. közötti romániai útjáról. Novgorod, 1986. július 30. GANINO, f. 2224, op. 48, gy. 132, l. 24.

57 M. Fjodorov csoportvezető beszámolója a Novgorod megyei Komszomol-csoport 1977. szeptember 2–12. közötti romániai útjáról. Novgorod, 1977. szeptember 30. GANINO, f. 2224, op. 32, gy. 123, l. 25–26.

tudta rákényszeríteni Romániát, hogy adja át őket. Azt állítják, hogy nincsenek és nem is voltak moldovánok, csak románok vannak. Kifejtik továbbá, hogy Románia a történelme során végig önállóan fejlődött, megkerülik Oroszország szerepét a román államiság létrehozásában, semmit nem mondanak a Szovjetunióról és a KGST-ről. Az RKP történetét elszigetelten tálalják, az internacionalista kapcsolatok keretén kívülre helyezve azt. Egy szóval sem említik a bolsevik párt és személyesen V. I. Lenin hatását a román munkásmozgalom fejlődésére, teljes egészében elhallgatják a Komintern létét, amelynek az RKP önálló szekcióként a tagja volt. Minimálisra csökkentik az RKP alapítóinak szerepét, csak futólag említik meg Gheorghiu-Dejt, és Nicolae Ceaușescut dicsőítik. Ezért a Romániába utazó turistacsoportok felkészítésekor az országismereti információk átadása mellett okvetlenül szükséges Románia fejlődéséről egy rövid⁵⁸ történeti áttekintést is adni”.⁵⁹

Érdeemes feltenni a kérdést, hogy az 1971-től 1989-ig terjedő időszakban a pártdelegációk, turistacsoportok és úttörőcsapatok stb. tagjaként vajon hány szovjet állampolgár juthatott el Hargita megyébe. Annak ellenére, hogy az SZKP egyes megyei első titkárainak a testvérmegyei kapcsolatok alakulását bemutató, a Központi Bizottság részéről elvárt éves összesítő beszámolóikhoz csatolniuk kellett a delegációcserékre vonatkozó létszámstatisztikákat, nagyon szegényes az ilyen tekintetben rendelkezésünkre álló forráshalmaz. Mint az alábbi táblázatból látszik, az első öt évet átfogó statisztikára nem is oroszországi levéltárban, hanem az RKP egykori Hargita megyei pártbizottságának archívumában bukkantunk rá. Teljesen hiányoznak az 1970-es évek második és az 1980-as évek második felére vonatkozó ilyen jellegű adatok, így sajnos kizárólag az 1970-es évek első és az 1980-as évek első felének adatállományára tudunk támaszkodni. Ebből azonban nagyon nehéz átlagot számítani, hiszen ezek az adatsorok meglehetősen ingadozóak: 1980-ban például közel ugyanannyian utaztak Novgorod megyéből

58 Sic! Az eredeti orosz nyelvű szövegben a kritikai (*krityicseszki*) szó áthúzva és rövidre (*kratki*) javítva.

59 G. A. Ignatyjev csoportvezető beszámolója a novgorodi turistacsoport 1986. augusztus 1–16. közötti bulgáriai és romániai körútjáról. Novgorod, 1986. augusztus 25. GANINO, f. 2224, op. 48, gy. 132, l. 8–9.

Hargita megyébe, mint a kapcsolatok első öt évében összesen.⁶⁰ Ráadásul Antonov 1985. október 24-én elkészített beszámolója két évet ölel fel, az 1985. év statisztikáját ugyanakkor a beszámoló elkészítésének dátumával le kellett zárnia, de természetesen nem kizárt, hogy ezt az időpontot követően is sor került még delegációk utaztatására. Az 1982–1983. évekről készített beszámoló statisztikai táblázata külön adatsoron mutatja be az 1982. és az 1983. év releváns adatait, míg az 1984–1985. évi beszámoló nem, ott egy összesített táblázatban szerepelnek a két év statisztikái, tehát nem lehet megállapítani, hogy a Hargita megyébe érkező 189 főből pontosan mennyi esett az 1984. és mennyi az 1985. (csonka) évre. A létszámadatok éves szintű megugrása az 1980-as évek első felére az 1970-es évek első feléhez képest nyilván azzal magyarázható, hogy nemcsak a 3-4 fős hivatalos delegációk, hanem ekkoriban egyre több, adott esetben 30-40 főből álló turistacsoport és úttörőcsapat érkezett Hargita megyébe. Mint említettük, az átlagolás során számos hibalehetőséggel kell számolnunk, például azzal, hogy egy-egy novgorodi pártfunkcionárius vagy újságíró adott esetben több alkalommal is eljuthatott Hargita megyébe, illetve egy-egy létszámstatisztika nélküli év az utazó szovjet állampolgárok számát tekintve lehet váratlanul kiugró vagy éppen hirtelen visszaeső. Összességében úgy véljük, hogy az 1970-es évek második felében és az 1980-as években éves átlagban mintegy 100-110 szovjet honosságú személy léphetett a megye területére. Ha ehhez hozzáadjuk az 1970-es évek első felének adataiban megjelenő 144 főt, akkor úgy becsülhetjük meg, hogy a testvérmegyei kapcsolatok 19 éve alatt feltehetőleg legalább 1400-1500 novgorodi illetőségű szovjet állampolgár jutott el a Székelyföldre, illetve Hargita megyébe és Csíkszeredába.

60 A táblázat első intervallumának kezdő dátuma 1971. november 5-e, ami annak tudható be, hogy a Szekeres Sándor vezette pártdelegáció volt az első hivatalos küldöttség, amely a kapcsolatok keretében a másik megyébe látogatott, így tehát 3 fő kivételével az első rubrika adatai valójában az 1972–1975 közötti négy évet ölelik fel.

A Novgorod megyéből Hargita megyébe utazó szovjet állampolgárok és a Hargita megyéből Novgorod megyébe utazó román állampolgárok létszámadatai

Időszak	Novgorod megyéből Hargita megyébe utazó szovjet állampolgár (fő)	Hargita megyéből Novgorod megyébe utazó román állampolgár (fő)
1971. november 5. – 1975. november 7. ⁶¹	144	137
1980. január 1. – 1980. december 31. ⁶²	134	96
1982. január 1. – 1982. december 31. ⁶³	70	85
1983. január 1. – 1983. október 31. ⁶⁴	87	53
1984. január 1. – 1985. október 24. ⁶⁵	189	168

A turistacsoportok a megyeszékhelyen kívül szinte minden alkalommal ellátogattak még a Békás-szorosba, a Szent Anna-tóhoz, Tusnádfürdőre, az úttörőket rendszerint Homoródfürdön táboroztatták. A beszámlók mindegyike kiemeli, hogy meleg fogadtatásban volt részük a

-
- 61 Forrás: Az RKP Hargita Megyei Bizottságának tájékoztató feljegyzése az RKP KB részére. Csíkszereda, 1975. november 7. ANR DJHR, f. 586, inv. 851, dos. 3/1975, fil. 35.
- 62 Forrás: Ny. A. Antonov beszámolója az SZKP KB részére a Novgorod és Hargita megyék közötti testvérmegyei kapcsolatok alakulásáról az 1980. évben. Novgorod, 1980. október 29. RGANI, f. 5, op. 77, gy. 115, l. 128–130. A statisztikai táblázat 1981. január 30-i dátummal. Ld.: RGANI, f. 5, op. 77, gy. 115, l. 131.
- 63 Forrás: Ny. A. Antonov beszámolója az SZKP KB részére a Novgorod és Hargita megyék közötti testvérmegyei kapcsolatok alakulásáról az 1982–1983. évben. Novgorod, 1983. október 31. RGANI, f. 5, op. 90, gy. 121, l. 53–60. A statisztikai táblázat külön dátum nélkül. Ld.: RGANI, f. 5, op. 90, gy. 121, l. 61.
- 64 Forrás: Ny. A. Antonov beszámolója az SZKP KB részére a Novgorod és Hargita megyék közötti testvérmegyei kapcsolatok alakulásáról az 1982–1983. évben. Novgorod, 1983. október 31. RGANI, f. 5, op. 90, gy. 121, l. 53–61. A statisztikai táblázat külön dátum nélkül. Ld.: RGANI, f. 5, op. 90, gy. 121, l. 61.
- 65 Forrás: Ny. A. Antonov beszámolója az SZKP KB részére a Novgorod és Hargita megyék közötti testvérmegyei kapcsolatok alakulásáról az 1984–1985. évben. Novgorod, 1985. október 24. GANINO, f. 260, op. 60, gy. 86, l. 36–40. A statisztikai táblázat 1985. október 23-i dátummal. Ld.: GANINO, f. 260, op. 60, gy. 86, l. 41–42.

Hargita megyei partnerek részéről.⁶⁶ Az orosz levéltári forrásokat és a korabeli sajtótudósításokat átolvasva a szovjet állampolgárok nyilatkozataiban visszatérő elemként fogalmazódik meg, hogy lenyűgözte őket Csíkszereda grandiózus átalakítása, a megyeszékhely urbanizációjának foka, a városközpont egyedi kialakítású modern épületei. Talán nem is lehet véletlen, hogy a *Novgorodszkaja Pravdá*ban a legutolsó Hargita megyei vonatkozású híradás egy 1989. július 9-én közölt fotó, Szakács Sándor felvétele volt a csíkszeredai városközpontról, amit mindenfajta kontextus nélkül, a „fotóglóbusz” rovatban egy rövid képaláírás kíséretében tettek közzé.⁶⁷ Az 1972. szeptember 2–12. között romániai körúton résztvevő ifjúsági turistacsoport vezetője leírta azt is, hogy Bukarest, Suceava, Piatra Neamț és Csíkszereda közül ez utóbbi tette a legnagyobb benyomást a csoport tagjaira.⁶⁸ Talán nem érdektelen elolvasni a *Hargita* 1989. július 20-i tudósítását is a megyében tartózkodó novgorodi pionírokról, ugyanis a cikk szerzője több gyereket is megszólaltatott, a tudósítást pedig fotókkal is illusztrálták, amint a szovjet gyerekek meglátogatják a Mikó-várat stb. A gyerekek elmondták, hogy tapsolni kezdtek, amikor az őket szállító busszal átlépték Hargita megye határát, így nyilvánították ki afeletti örömeiket, hogy baráti földre érkeztek. Az egyik kísérőtanár, Jelena Ahmedova a következőképpen vallott: „Rendkívül tanulságosnak érzem Miercurea-Ciuc-i⁶⁹ sétánkat. Nem nagy, nem zajos, szép, tiszta, kellemes város. Sajátos a hangulata a Matematika–Fizika Líceumnak, ahol ugyancsak nagyon kedvesen fogadtak. Mint történelem szakos tanár, értékelni tudom a megyei múzeumban látottakat, akárcsak a városban folyó nagyarányú építkezéseket, amelyek híven tanúsítják múlt és jelen egybefonódását, az itteni emberek jövőt építő igyekezetét.”⁷⁰

66 Ld. pl.: V. J. Szocsilin delegációvezető, a Novgorod Megyei Komszomol Bizottság első titkárának beszámolója az SZKP Novgorod Megyei Bizottsága számára a Komszomol megyei bizottsága delegációjának 1974. november 11–15. közötti Hargita megyei látogatásáról. Novgorod, 1975. január 6. GANINO, f. 2224, op. 31, gy. 24, l. 41–44.

67 Ld.: Fotoglobusz. *Novgorodszkaja Pravda*, 1989. július 9. 3.

68 M. Fjodorov idegenvezető beszámolója a novgorodi ifjúsági turistacsoport 1977. szeptember 2–12. közötti romániai útjáról. Novgorod, 1977. szeptember 30. GANINO, f. 2224, op. 32, gy. 123, l. 26.

69 Sic! Így az eredeti magyar nyelvű tudósításban is. Egy rendelet értelmében 1988 áprilisától a romániai települések neveit a nemzetiségi sajtóban csak románul lehetett leírni. Ld.: Vincze, 2001. Bevezető: XXVI.

70 Borbély László: Novgorodi pionírok vakációja. *Hargita*, 1989. július 20. 3.

EPILÓGUS

Mai ismereteinkkel visszatekintve láthatjuk, hogy mennyire nem volt teljes az a valóságkép, amelyet a szovjet állampolgárok kialakítottak maguknak a Székelyföldön látottakról. A szovjet bürokrácián belül ügyviteli vagy tájékoztatási jelleggel használt hivatalos okmányok közül sem az elsőtítkári éves jelentések, sem a különféle pártdelegációk vagy a turistacsoportok útjairól készített beszámolók nem térnek ki a többségében magyarok lakta Hargita megye legneuralgikusabb problémájára, az egyre súlyosbodó nemzetiségi kérdésre. Mint említettük, a megyelátogatások koreográfiája szinte mindig azonos volt, azt sokszor felszínesség kísérte, s a szocialista industrializáció és a mezőgazdaság fejlődésének a pártapparátus prizmáján keresztül történő bemutatásában, a szocialista életideálok megvalósításának demonstrálásában sűrűsödött össze. Mivel a szovjet átlagember ugyanilyen közegből érkezett, elképzelhető, hogy a legtöbbször számára valóban fel sem tűnt, hogy egy Patyomkin-falun vezették végig őket.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

- ANR DJHR – Arhivele Naționale ale României Direcția Județeană Harghita (Román Nemzeti Levéltár Hargita Megyei Hivatala)
- GANINO – Goszudarsztvennij arhiv novejszej isztorii Novgorodszkoj oblasztyi (Novgorod Megyei Állami Legújabbkori Történelmi Levéltár)
- GASZPITO – Goszudarsztvennij arhiv szocialno-polityicseszkoi isztorii Tambovszkoj oblasztyi (Tambov Megyei Állami Társadalom- és Politikátörténelmi Levéltár)
- RGANI – Roszsijszkij goszudarsztvennij arhiv novejszej isztorii (Oroszországi Állami Legújabbkori Történelmi Levéltár)
- ASZSZK – Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság
- KB – Központi Bizottság
- KISZ – Kommunista Ifjúsági Szövetség
- MSZMP – Magyar Szocialista Munkáspárt
- RKP – Román Kommunista Párt
- SZKP – Szovjet Kommunista Párt
- TASZSZ – Tyelegrafnoje agensztvo Szovjetszkovo Szozuza (Szovjet Távirati Iroda)
- UTC – Uniunea Tineretului Communist (Kommunista Ifjúsági Szövetség)
- Otv. red. – Otvetsztvennij redaktor (Felelős szerkesztő)
- Red. – Redaktor (Szerkesztő)
- Szerk. – Szerkesztő
- dos. – dosar (ügyirat)

- f. – fond (fond)
- fil. – filă (lap)
- gy. – gyelo (ügyirat)
- inv. – inventar (raktári jegyzék)
- l. – liszt (lap)
- ld. – lásd
- op. – opisz (raktári jegyzék)

(akril, vászon, 40 x 30 cm)